

Szymon Gołębiewski

Powrót generałów Południa do władzy i znaczenia po wojnie secesyjnej

---

Generałami Konfederacji nie zostawali jedynie zawodowi wojskowi. Wśród nich możemy doszukać się wielu wybitnych postaci amerykańskiej polityki, liczących się przed wojną na arenie krajowej lub stanowej. Naturalnym dążeniem tych osób był powrót do znaczenia i wpływów posiadanych przed konfliktem, głównie w celu przechowania jak największej ilości zasad i tradycji z instytucji Starego Południa. Do tej grupy dołączają inni generałowie, dla których osiągnięta sława wojenna staje się wstępem do wybitnej kariery.

1. Nieudane próby utrzymania władzy politycznej na Południu bezpośrednio po wojnie

Po zakończeniu wojny generałowie wzięli udział w próbie utrzymania swoich wpływów na Południu, tak jakby wojny nie było, a oni nie stali po przegranej stronie. W kilku przypadkach udało im się odnieść chwilowe zwycięstwa. Dwóch generałów zostało gubernatorami: Benjamin Grubb Humphreys został 2 października 1865 roku wybrany gubernatorem Missisipi. Prowadząc umiarkowaną politykę, utrzymał się na swoim urzędzie i był nawet ponownie wybrany w 1868 r., jednak ostatecznie został zmuszony przez federalne władze wojskowe do rezygnacji z objęcia tego stanowiska. James Webb Throckmorton został wybrany gubernatorem Teksasu w 1866 roku i służył na tym stanowisku do 1867 r., kiedy to został usunięty przez generała Philipa H. Sheridana, dowodzącego wojskami federalnymi okupującymi ten stan. Kilku generałów po wojnie służyło w legislaturach (Izbie Reprezentantów i Senacie) swo-

ich stanów, byli to: Joseph Finegan (senator Florydy, w latach 1865–1866), Albert Creswell Garlington (reprezentant Karoliny Południowej, 1865–1867), George Paul Harrison, Sr. (reprezentant Georgii, 1865–1866), John Franklin Hoke (reprezentant Karoliny Północnej, 1865–1866), Joseph Brevard Kershaw (senator Południowej Karoliny, 1865–1866), Robert Lowry (senator Missisipi, 1865–1866), Daniel Harris Reynolds (senator Arkansas, 1866–1867), William Pinkney Shingler (senator Karoliny Południowej, 1865–1866), James Philip Simms (reprezentant Georgii, 1865–1866). Harry Thompson Hays po wojnie został wybrany szeryfem w Parafii Orleanu (*Orleans Parish*) w 1866 r., ale został usunięty z tego urzędu także przez Sheridana¹.

Rekonstrukcja prowadzona przez prezydenta Andrew Johnsona w pierwszych miesiącach po wojnie była tak łagodna, że wyborcy na Południu, tak jakby wojna nie miała miejsca, wybrali do Kongresu Stanów Zjednoczonych pięciu dawnych generałów, pięciu pułkowników, dziewięciu byłych kongresmanów Konfederacji i nawet wiceprezydenta Konfederacji Stevensa. Wśród generałów wybranych do Kongresu, którzy nie mogli objąć swojego mandatu z powodu sprzeciwu radykalnych republikańskich kongresmanów, znajdowali się: John Doby Kennedy, Samuel McGowan, Arthur Exum Reynolds, Absalom Madden West, William Tatum Wofford. Do Senatu Stanów Zjednoczonych nie został dopuszczony James Lusk Alcorn. W 1868 roku Cullen Andrews Battle, wybrany do Kongresu Stanów Zjednoczonych, nie mógł objąć swojego mandatu z powodu wykluczenia go z możliwości piastowania urzędów wybieralnych na mocy Aktów o Rekonstrukcji. Z tego też powodu nie zdecydował się on na wystawienie swojej kandydatury na senatora Stanów Zjednoczonych, pomimo faktu, że z pewnością zostałby wybrany. Ta sama przyczyna, jak również fakt, że wybór jego osoby może być

---

¹ *Dictionary of American Biography*, (dalej DAB) t. V, cz. I, New York 1964, s. 372–373; DAB, t. VI, cz. I, s. 477; *Biographical Directory of Governors of the United States 1789–1978*, red. R. Sobel i J. Raimo, Westport 1978, t. II, s. 816; B. S. Allardice, *More Generals in Gray*, Baton Rouge 1995, s. 98, 125, 129, 221–222; E. J. Warner, *Generals in Gray. Lives of the Confederate Commanders*, Baton Rouge 1988, s. 89, 130, 146, 171, 196; D. Neal, T. W. Kremm, *Lion of the South. General Thomas C. Hindman*, Macon 1993, s. 220; W. B. Hasseltine, L. Gara, *Georgia's Confederate Leaders After Appomattox*, *The Georgia Historical Quarterly*, t. 35, nr 1, III 1951, s. 12. Co do generałów Johna F. Hoke i Williama P. Shinglera nie jest pewne, czy posiadali oni stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 130, 208.

niechętnie przyjęty w Waszyngtonie, generał Robert Edward Lee odrzucił w 1867 roku sugestię startu w wyborach na gubernatora Wirginii, mówiąc: „Jestem przekonany, że mój wybór mógłby być szkodliwy dla Wirginii”².

2. Powrót do praw politycznych i obywatelskich

Pierwszym celem dla wielu generałów po zakończeniu wojny było zdobycie amnestii prezydenckiej, po to, aby na nowo włączyć się do aktywnego życia politycznego. Osobiste przebaczenie prezydenta było udzielane tak hojnie, że praktyka ta wywołała sprzeciw radykalnych republikanów, którzy ostatecznie w 1867 roku doprowadzili do przegłosowania Aktów o Rekonstrukcji i odsunięcia liderów Konfederacji od wpływu na losy kraju. W aplikacjach o amnestię generałowie raczej nie zapierali się swoich poglądów, które skłoniły ich do secesji, ale obiecywali zostać od tej pory wiernymi obywatelami. Generał Howell Cobb 11 października 1865 r. pisał: „Moja sprawa jest pokrótce taka: byłem secesjonistą, gorącym, poważnym i zdecydowanym, nawet gwałtownym i zaciekłym. Wstępując do armii po wybuchu wojny, służyłem jej do końca i poddałem się dopiero wtedy, kiedy nasza flaga została obalona. Zrobiłem wszystko, co honorowy człowiek mógł zrobić, aby zapewnić jej zwycięstwo, nic więcej. W ten sposób przedstawiam sprawę tak mocno przeciwko mnie, jak tylko można to w zgodzie z prawdą uczynić. Pozwalam stwierdzić Panu, w najbardziej dobitny sposób, że posądzenia, które ostatnio próbuje się wysunąć wobec mnie, o złym traktowaniu jeńców, są zarówno niesprawiedliwe, jak i pozbawione podstaw. Nigdy nie wypowiedziałem obraźliwego słowa, tym bardziej nie uczyniłem okrutnego czynu wobec jeńca w czasie wojny, ale przy powtarzających się okazjach odpowiadałem na ich potrzeby, korzystając z własnych środków

---

² E. D. Leonard, *Lincoln's Avengers. Justice, Revenge, and Reunion After the Civil War*, New York 2004, s. 185; G. C. Rable, *But There was no Peace. The Role of Violence in Politics of Reconstruction*, Athens 1984, s. 7; B. S. Allardice, op. cit., s. 18, 197, 233; E. J. Warner, op. cit., s. 20, 171, 202; DAB, t. I, cz. I, s. 139; DAB, t. I, cz. II, s. 57; DAB, t. V, cz. II, s. 333; DAB, t. VI, cz. II, s. 55; DAB, t. X, cz. II, s. 441; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 7; M. Fellman, *The Making of Robert E. Lee*, New York 2000, s. 277. Co do generałów Arthura E. Reynoldsa i Jamesa L. Alcoma nie jest pewne, czy posiadali oni stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 18, 197.

ków, takich jak ubranie, wyżywienie i dostarczenie im pieniędzy. Jeśli nie mam innych powodów do uproszenia Prezydenta o jego życzliwe rozważenie mojej aplikacji, czuję w swoim sumieniu, że mogłoby to być z powodu mojej równomierniej uprzejmości wobec jeńców, gdziekolwiek zdarzyła się okazja”³. Generał Matt Whitaker Ransom, 15 sierpnia 1865 roku, pisał: „To, że działałem z poczucia patriotycznego obowiązku w czasie wojny jest najlepiej poświadczony poprzez fakt, że przez cztery lata dzieliłem los Południowej Armii. Wynik wojny ostatecznie obrócił się przeciwko nam i obecnie uważam za prawidłowe okazać pełne posłuszeństwo wobec rządu Stanów Zjednoczonych i zrobić co mogę, aby przywrócić harmonię wśród naszych ludzi, aby promować szczęśliwość i honor naszego kraju”⁴. Najczęściej generałowie otrzymywali przebaczenie bez większych problemów. Alfred Eugene Jackson otrzymał specjalną amnestię od prezydenta w podzięcie za uprzejmość, jaką ten okazał rodzinie Andrew Johnsona w trakcie wojny. Generał Gillbert Simrall Meem szybko otrzymał amnestię, mając reputację „bycia dobrze ułożonym obywatelem”. Kilku generałów zwróciło się do U.S. Granta, ówczesnego głównodowodzącego armią Stanów Zjednoczonych, o pomoc w uzyskaniu przebaczenia za swoje działania. Miał on znaczny wpływ w Waszyngtonie i zazwyczaj chętnie pomagał swoim niedawnym wrogom, ale, co ważniejsze, dawniejszym przyjaciołom, z którymi razem służył w Starej Armii (*Old Army*), tj. w armii USA przed wojną secesyjną. W ten sposób amnestię uzyskali: James Longstreet (w czasie wizyty u prezydenta usłyszał początkowo: „są trzy osoby na Południu, które nigdy nie otrzymają amnestii: Pan Davis, generał Lee i ty. Przyprawiliś sprawie Unii zbyt dużo problemów”⁵, ostatecznie jednak otrzymał prezydenckie przebaczenie), Edmund Kirby-Smith, George Edward Pickett⁶.

³ Howell Cobb do prezydenta Andrew Johnsona, Athens (Georgia), 11 X 1865, [w:] *Howell Cobb Papers*, red. R. P. Brooks, The Georgia Historical Quarterly, t. 6, nr 4, XII 1922, s. 379.

⁴ Matt Whitaker Ransom do prezydenta Andrew Johnsona, Northampton County (Północna Karolina), 15 VIII 1865, [w:] C. C. Marlow, *Matt W. Ransom. Confederate General from North Carolina*, Jefferson 1996, s. 154

⁵ J. Longstreet, *From Manassas to Appomattox. Memoirs of the Civil War in America*, New York 1992, s. 634.

⁶ B. S. Allardice, op. cit., s. 165; L. J. Gordon, *General George E. Pickett in Life & Legend*, Chapel Hill 1998, s. 160–161; J. H. Parks, *General Edmund Kirby Smith, C.S.A.*, Baton Rouge 1992, s. 492; E. J. Warner, op. cit., s. 149.

Część z generałów została wykluczona z amnestii ogłaszanych jeszcze przez prezydenta Lincolna, jak i Andrew Johnsona. Należeli do nich najwybitniejsi generałowie, tacy jak Pierre Gustave Toutant Beauregard, Simon Bolivar Buckner, Thomas Carmichael Hindman, Jr., Robert E. Lee i in. Generał Joseph Eggleston Johnston w 1869 r. protestował w Waszyngtonie przeciwko takiej polityce, ale jego protest nie zmienił sytuacji. Część z generałów musiała dłużej oczekiwać na pozytywne rozpatrzenie swojej prośby. Należeli do nich m.in. Thomas Lanier Clingman (został „zrekonstruowany” dopiero w 1867 r.), Nathaniel Bedford Forrest (otrzymał pardon od prezydenta w 1868 roku), John Clifford Pemberton (1879 r.), William Preston (1868 r.). Najpóźniej obywatelstwo Stanów Zjednoczonych, i to pośmiertnie, zostało przywrócone Robertowi E. Lee (1976 r.; przedtem uważano, że nie dołączył on wymaganej przysięgi wierności. Okazało się, że została ona sprezentowana przez sekretarza stanu Williama H. Sewarda przyjacielowi i została odnaleziona dopiero w 1975 roku) i Jeffersonowi Davisowi (1978 r.). Pomiędzy kwietniem 1865 r. a styczniem 1867 r. prezydent Johnson udzielił amnestii ponad siedemdziesięciu generałom. W 1896 r. i 1898 r. Kongres przegłosował „ostateczne ustawy o amnestii”, przyznając prawa obywatelskie wszystkim jeszcze żyjącym przywódcom Konfederacji, którzy nadal byli ich pozbawieni⁷.

---

⁷ M. B. Ballard, *Pemberton. A Biography*, Jackson 1999, s. 199; R. Blount, Jr., *Robert E. Lee*, New York 2003, s. 157; T. E. Jeffrey, *Thomas Lanier Clingman. Fire Eater from the Carolina Mountains*, Athens 1998, s. 187–188; R. B. McCaslin, *Lee in the Shadow of Washington*, Baton Rouge 2001, s. 195; D. Neal, T. W. Kremm, op. cit., s. 222–223; C. P. Roland, *Reflections on Lee. Historian's Assessment*, Baton Rouge 1995, s. 104–105; A. Rolle, *The Lost Cause. The Confederate Exodus to Mexico*, Norman 1992, s. 121–122, 207–208, 210; P. J. Sehlinger, *Kentucky's Last Cavalier. General William Preston, 1816–1887*, Lexington 2004, s. 215; G. Swoboda, *Gettysburg 1863*, Warszawa 1999, s. 304; T. H. Williams, *P.G.T. Beauregard. Napoleon in Gray*, Baton Rouge 1995, s. 257; B. S. Wills, *A Battle From the Start. The Life of Nathan Bedford Forrest*, New York 1992, s. 347. Jefferson Davis zanim został prezydentem Konfederacji był generałem majorem milicji Missisipi, co kwalifikuje go do uznania za generała Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 71–72.

3. Scalawagowie

Niektórzy z generałów zdecydowali się na ścisłą współpracę ze zwycięzcą, co w rzeczywistości równało się podporządkowaniu polityce partii republikańskiej (takie osoby nosiły obraźliwe określenie – *scalawag*, czyli: drań, nicpoń). Posiadając pewne wpływy i znaczenie w trakcie trwania Rekonstrukcji (czyli do roku 1876), po powrocie do władzy demokratów na Południu najczęściej zostali oni odsunięci od władzy, a co więcej zostali napiętnowani przez współmieszkańców za swoją współpracę z republikanami, będąc nawet w skrajnych wypadkach okrzyknięci zdrajcami.

Na temat generała Jamesa Longstreeta jego niedawny kolega z Armii Północnej Wirginii, generał Harvey Hill, wyraził się na łamach gazety: „Nasz scalawag to lokalny trędowaty wspólnoty. W przeciwieństwie do *carpetbaggera*⁸ jest naszym rodakiem, dlatego jest to takie złe”⁹. Popieranie polityki Rekonstrukcji (a nawet zwyczajne pokorne godzenie się na jej zalecenia), czy przyjmowanie urzędów federalnych, a już najbardziej wstąpienie do partii republikańskiej, było uznawane na Południu za zdradę, a osoby, które się jej dopuściły, mogły być pewne traktowania, w najlepszym wypadku, ze szczerą pogardą. Z czego wynikała taka zawziętość? Zasady Rekonstrukcji były narzucone przez zwycięzcę („na-jeżdźce”¹⁰). Rządy republikańskie na Południu okazywały się zazwyczaj skorumpowane i niekompetentne. Wiązanie się z partią republikańską okazywało się na dłuższą metę samobójstwem politycznym¹⁰.

Dlaczego zatem decydowano się na tego typu współpracę? „Jesteśmy ludnością podbitą” – stwierdzał Longstreet w swoim pierwszym publicznym liście opublikowanym w gazetach na Południu 18 marca 1867 roku (po ukazaniu się Aktów o Rekonstrukcji), a ten fakt wskazuje, że „jedynym działaniem pozostawionym dla mądrych ludzi do czynienia jest zaakceptowanie warunków, które są obecnie oferowane przez zdobywców”¹¹. Z tym poglądem zgadzało się ówczesnie większość Południowców. Jednak dalsze poglądy Longstreeta okazały się nie do przyjęcia

---

⁸ *Carpetbagger* – obraźliwe określenie wobec osób przybywających z Północy na Południe po wojnie secesyjnej, a nie posiadających praktycznie nic poza przysłowiową torbą podróżną (*carpetbag*).

⁹ J. D. Wert, *General James Longstreet. The Confederacy's Most Controversial Soldier*, New York 1994, s. 413.

¹⁰ G. A. Patterson, *From Blue to Gray. The Life of Confederate General Cadmus M. Wilcox*, Mechanicsburg 2001, s. 103.

¹¹ J. D. Wert, *General James Longstreet*, s. 410–411.

przez przytłaczającą większość byłych konfederatów. Już w miesiąc później doszedł on do wniosku, że najlepszym rozwiązaniem w obecnej sytuacji jest współpraca z partią republikańską w celu użycia Aktów Rekonstrukcji do zachowania Południa i kontrolowania czarnych wyborców. Jak to wyjaśnił w kolejnym liście: „Moją polityką jest zachowanie tej małej części, która została dla nas, i zabranie się do pracy przy polepszaniu tej małej części najlepiej jak potrafimy”¹². W kwestii praw wyborczych Murzynów stwierdzał: „Jest niezmiernie istotne, żebyśmy byli w stanie uzyskać taki wpływ nad ich głosowaniem, aby zapobiec uczynieniu nam przez nie krzywdy i możemy to zrobić jedynie jako republikanie. Skoro nie ma żadnego celu ani sprawy obecnie, która by mogła nas trzymać z dala od partii republikańskiej, wydaje mi się, że nasz obowiązek dla nas samych i wszystkich naszych przyjaciół wymaga, aby nasza partia na Południu starała się szukać sojuszu z partią republikańską. [...] Jeśli biali nie będą chcieli tego zrobić, o sprawach będą decydować czarni, a my zostaniemy pozostawieni na boku, jeśli nie wygnani. Wydaje mi się w związku z tym, że powinniśmy wykonać tę pracę sami i doprowadzić do tego, aby to biali byli zamiast czarnych i abyśmy mieli naszych najlepszych ludzi na urzędach”¹³.

W liście do J. M. G. Parkera (Nowy Orlean, 3 czerwca 1867 r.) Longstreet stwierdzał: „Słusznie można stwierdzić, że najsilniejszymi prawami są te wprowadzone przez szablę. Idee, które podzieliły partie polityczne przed wojną – w sprawie praw stanowych – były dokładnie dyskutowane przez naszych najmądrzejszych mężów stanu i ostatecznie odwołano się do arbitrażu szabli. Decyzja była na korzyść Północy, tak więc jej interpretacja stała się prawem i powinna zostać zaakceptowana. [...] Jak każdy inny z Południa uprzednio nie związany z polityką, naturalnie godzę się z drogami Demokratów, ale, jak daleko potrafię osądzić, nie ma niczego w nich namacalnego, poza kwestiami, które zostały poddane testowi w wojnie i zostały tam stracone. [...] Poprzez uznanie aktów Kongresu [o nadaniu praw obywatelskich i politycznych Murzynom – S. G.] możemy, po uczciwym procesie, jeśli prawa wyborcze murzynów okażą się pomyłką, zaapelować i zwrócić się do Kongresu o poprawienie błędu. Będzie to lepiej harmonizowało z mądrą polityką, jeśli będziemy nalegać, aby murzyni mogli głosować w północnych stanach tak samo jak w południowych. Jeśli każdy napotka kryzys z odpowiednią oceną na-

¹² Ibidem, s. 411.

¹³ Ibidem, s. 410–411; G. A. Patterson, op. cit., s. 103.

szych warunków i zobowiązań, słońce zaświeci jutro dla szczęśliwych ludzi”¹⁴.

Longstreet nie ograniczył się tylko do głoszenia swoich poglądów, ale zaangażował się również w ich realizację. Poglądy jego nie różniły się bardzo od przymysłów innych konfederatów, ale na koniec „posunął się za daleko” – opowiedział się za współpracą z partią republikańską (chcąc w ten sposób zachować kontrolę nad głosami Murzynów). Jego postawa kosztowała go wkrótce utratę wielu przyjaciół i załamanie się jego spraw biznesowych. Jak sam pisał w swoich wspomnieniach: „Dzień po ogłoszeniu [jego list z 3 czerwca 1867 r. do J. M. G. Parkera – S. G.] starzy koledzy mijali mnie na ulicy bez rozmowy. Biznes zaczął popadać w zaścój”¹⁵. O generale Longstreet mówiono, że „zdezertował od momentu zakończenia wojny”. Przysyłano mu nawet listy z pogrozkami. Nie zrażony tym faktem, po wstąpieniu do partii republikańskiej, wspierał kampanię wyborczą Granta (swoją drogą jego bliskiego przyjaciela) i nie zaważał się przyjmować posad urzędniczych z rąk nowego prezydenta. W maju 1870 r. został mianowany generalnym adiutantem stanowej milicji w Luizjanie, a następnie generałem majorem stanowej milicji 9 stycznia 1872 r. Siły milicyjne składały się w ówczesnym czasie m.in. z oddziałów murzyńskich. Podczas burzliwego roku 1874 r. oddziały dowodzone przez niego starły się z członkami *White League*, dążącej do wyprowadzenia Luizjany spod rządów republikańskich. Większość z protestujących to byli dawni konfederaci, często byli podwładni Longstreeta. Jego działanie w tym okresie tym bardziej pogorszyło jego notowania na Południu. Dość stwierdzić, że jeden z przywódców *White League* oświadczył po starciu, że „z największym mozołem udało się zapobiec, aby ludzie nie strzelali, zwłaszcza do Longstreeta”. Wkrótce po tym wydarzeniu zakończył swój udział w polityce Luizjany i udał się do Georgii¹⁶.

¹⁴ J. Longstreet, op. cit., s. 636–637.

¹⁵ J. Longstreet, op. cit., s. 637.

¹⁶ J. D. Wert, *General James Longstreet*, s. 412–416; G. A. Patterson, op. cit., s. 105; J. Longstreet, op. cit., s. 634–635, 637–638; J. D. Wert, *James Longstreet and the Lost Cause* [w:] *The Myth of the Lost Cause and Civil War History*, red. G. W. Gallagher, A. T. Nolan, Bloomington 2000, s. 129; E. Alvarez, *The Death of The „Old War Horse” Longstreet*, *The Georgia Historical Quarterly*, t. 52, nr 1, III 1968, s. 70, 73; G. M. Foster, *Ghosts of the Confederacy. Defeat, the Lost Cause, and the Emergence of the New South 1865 to 1913*, New York 1987, s. 19, 58; L. A. Hunter, *The Immortal Confederacy. Another Look at lost Cause Religion*, [w:] *The Myth of the Lost Cause*, s. 200.

Innym znanym scalawagiem był James L. Alcom. Od 1867 roku namawiał on do podporządkowania się polityce Rekonstrukcji, wstąpił do partii republikańskiej, podobnie jak Longstreet licząc na możliwość kontrolowania głosów Murzynów. W 1869 r. został wybrany gubernatorem Missisipi (opowiadał się m.in. za oddzielnym szkolnictwem dla białych i czarnych; sprzeciwiał się również wszelkim próbom doprowadzenia do równości między obu rasami), a w 1871 r. zrezygnował z tego urzędu, żeby zająć miejsce w Senacie Stanów Zjednoczonych (pozostał w nim do 1877 r.). W obu przypadkach był kandydatem republikanów. Swoje poglądy co do Murzynów wyraził w ten sposób: „Musimy uczynić z murzyna naszego przyjaciela. Możemy do tego doprowadzić jeśli będziemy chcieli. Jeśli uczynimy go naszym wrogiem, przy zachęcie ze strony jankesów, których celem jest zmusić nas do uznania ich na zasadzie równości, wtedy nasze kroki leżą na drodze czerwonej od krwi i wilgotnej od łez”¹⁷.

Generał Rufus Barringer, uznając wynik wojny, popierał lojalną współpracę z rządem federalnym, uznając prawa wyborcze dla Murzynów. Wstąpił do partii republikańskiej, biorąc aktywny udział w polityce (m.in. w 1880 roku był kandydatem swojej partii na urząd wice-gubernatora Północnej Karoliny). William Henry Parsons jako republikanin służył w latach 1870–1871 w Senacie Teksasu. Był generałem majorem milicji Teksasu w okresie Rekonstrukcji. Nie miał również żadnych oporów przed przyjęciem urzędów z ręki prezydenta Granta. Edward W. Gantt był jednym ze stanowych prokuratorów w Arkansas, a nawet pracował w Biurze ds. Wyzwoleńców. Henry Kent McCay również uważał, że współpraca z partią republikańską i podporządkowanie się ustawodawstwu Kongresu to najlepszy z możliwych wyborów będących do przyjęcia przez Południe. Pracował m.in. nad przygotowaniem nowej konstytucji stanowej Georgii na konwencji konstytucyjnej w 1868 roku, będąc następnie członkiem Sądu Najwyższego tego stanu. Był jednym z niewielu republikanów chwalonych przez członków wszystkich partii w Georgii za swoją uczciwość i skuteczność działania. John Andreas Wagener, od 1871 roku burmistrz Charleston w Karolinie Południowej, osobiście uważany za uczciwego, był krytykowany za współpracę z republikanami, a jego administracja była postrzegana jako rozrzutna i korupcyjna. William P. Shingler nie bronił się przed przyjmowaniem posad politycznych od partii republikańskiej. John David McAdoo, Arthur

---

¹⁷ DAB, t. I, cz. I, s. 139; B. S. Allardice, op. cit., s. 18; G. M. Foster, op. cit., s. 19; G. C. Rable, op. cit., s. 5, 18, 61; S. Kennedy, *After Appomattox. How the South Won the War*, Gainesville 1995, s. 28.

E. Reynolds służyli w sądownictwie z mianowania republikańskich gubernatorów. James Fleming Fagan zdecydował się na przyjęcie urzędu szeryfa i nie tylko od prezydenta Granta (jego powiązania z partią republikańską wpłynęły na jego porażkę w 1890 r., kiedy starał się o swój wybór na komisarza ds. kolejnictwa). James William Barnes, będąc republikaninem, nigdy nie starał się o wybieralny urząd, a jego reputacja człowieka honorowego i uczciwego pozwoliła mu zachować szacunek i znaczenie w swoim stanie – Teksasie¹⁸.

4. Walka o „supremację białych”

Walka o „supremację białych”, czyli powrót do władzy i znaczenia osób, które przed wojną decydowały o życiu politycznym i społecznym, jak również próba przywrócenia warunków panujących na Starym Południu przed wojną (w najwyższym stopniu, w jakim byłoby to możliwe), stała się jednym z głównych celów przywódców konfederatów, w tym wielu generałów. Charakter tych zmagania był różnorodny. Najczęściej aktywnie uczestniczono w pracach partii demokratycznej, chcąc doprowadzić do jej powrotu do władzy i wyparcia partii republikańskiej na Południu. W czasie jednej z konwencji demokratów w Karolinie Południowej w 1871 roku, przewodniczący W. D. Porter wyraził radość z faktu zgromadzenia „tak wielu znanych twarzy, tak wielu z dobrych i prawych ludzi, którym Karolina Południowa, w jej lepszych czasach, była przyzwyczajona powierzać swój honor i interesy”¹⁹. Wśród trzydziestu uczestników tej konwencji, jedenastu było generałami Konfederacji. Ważnym elementem tych zmagania było podporządkowanie sobie ludności murzyńskiej tak, aby uczynić z niej posłuszną siłę roboczą. Najczęściej posuwano się do przemocy i zastraszenia. Realizacji tej idei służyły zakładane w latach 70-tych kluby strzeleckie, które jednocześnie pełniły rolę ochrony zbrojnej dla partii demokratycznej. Tutaj również udzielało się wielu generałów. James Conner służył jako administracyjny przy-

---

¹⁸ DAB, t. I, cz. I, DAB, t. III, cz. II, s. 244; s. 649; DAB, t. VI, cz. I, s. 578; E. J. Warner, op. cit., s. 17, 86; G. M. Foster, op. cit., s. 19; B. S. Allardice, op. cit., s. 28, 96, 154, 157, 178, 197, 208, 230. Co do Jamesa W. Barnes, Edwarda W. Gantta, Williama H. Parsonsa i Johna A. Wagenera nie jest pewne, czy posiadali oni stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 28, 96, 178, 230.

¹⁹ W. S. Poole, *Never Surrender. Confederate Memory and Conservatism in the South Carolina Upcountry*, Athens 2004, s. 77.

wódca klubów, a tacy generałowie jak: Matthew Calbraith Butler, Martin Witherspoon Gary, Johnson Hagood, James B. Kershaw czy Wade Hampton brali aktywny udział w ich działalności. Republikanie, chcąc wspierać swoje rządy w poszczególnych stanach Południa, często oparte na bardzo wątych podstawach, wzywali dowódców wojsk federalnych o pomoc zbrojną. Ten stan rzeczy napawał niechęcią żołnierzy federalnych do polityków republikańskich i wielu z nich przystępowało do partii demokratycznej. Generał Alfred Howe Terry, dowodzący oddziałami federalnymi w Georgii, wyraził się dosadnie: „Nie chciałbym nigdy więcej mieć tego typu służby, nawet gdyby mogłoby to uczynić ze mnie Marszałka Francji”²⁰. Jednym z nadrzędnych celów osób walczących o „supremację białych” było również usunięcie oddziałów federalnych z Południa, do czego ostatecznie doprowadzono w 1876 roku²¹.

W Alabamie w walce o „supremację białych” najbardziej wyróżnił się generał John Tyler Morgan. Po ostatecznym obaleniu rządów carpet-baggerów w tym stanie, został on wybrany w 1876 roku do Senatu Stanów Zjednoczonych, gdzie służył do swojej śmierci. Z innych generałów aktywnie biorących udział w tych zmaganiach należy wymienić: Cullena A. Battle i Edwarda Asbury O’Neal. O’Neal został wybrany w 1882 roku gubernatorem i jego administracja (trwająca do 1884 roku) wprowadziła ten stan z powrotem na drogę rozwoju, zahamowanego przez lata rekonstrukcji²².

W Arkansas krótką, chociaż znaczącą rolę odgrywał Thomas C. Hindman Jr. Po swoim powrocie z Meksyku w 1867 r. zaangażował się w działalność polityczną w swoim stanie. Brał często udział w lokalnych spotkaniach z mieszkańcami, wzywając ich do przestrzegania prawa, zachęcając do intensywnej pracy nad zrekonstruowaniem stanu, aby jak najszybciej powrócić na pełnych prawach do Unii. Namawiając ludzi do podporządkowania się prawu, mówił, że uczciwi ludzie muszą się zjednoczyć, aby przeciwstawić się potędze radykalnych republikanów. Sam generał nie szukał żadnej posady politycznej, wiedząc, że i tak nie zostałby zaakceptowany przez władze, ale z zapałem uczestniczył w organizowaniu się „konserwatystów”. Jego działalność została raptownie przerwana, kiedy 27 września 1868 r. został skrytobójczo zamordowany

²⁰ G. C. Rable, op. cit., s. 109.

²¹ W. S. Poole, op. cit., s. 114; G. C. Rable, op. cit., s. 109; S. Kennedy, op. cit., s. 22.

²² DAB, t. I, cz. II, s. 57; DAB, t. VII, cz. I, s. 181; DAB, t. VII, cz. II, s. 41; E. J. Warner, op. cit., s. 222.

w swoim domu. Zanim umarł, powiedział do zgromadzonych przy nim rodziny i przyjaciół: „Nie wiem, kto mnie zabił; ale mogę powiedzieć, że ktokolwiek to był, przebaczam mu [...] Przebaczam wszystkim i mam nadzieję, że oni przebaczą mi”²³. Generałowie mieszkający w Arkansas, Thomas James Churchill i James F. Fagan, znajdowali się wśród osób podpisanych pod rezolucją z pierwszych dni powojennych *To the People of Arkansas*, uznającej odnowienie Arkansas na zasadach Aktów Rekonstrukcji za rzecz niemożliwą. Thomas J. Churchill został 6 września 1880 roku wybrany gubernatorem Arkansas²⁴.

Na Florydzie największe zasługi w walce z carpetbaggerami miał bez wątpienia generał Edward Aylesworth Perry, który swoją postawą zdobył zaufanie wyborców, będąc wybranym w 1884 r. gubernatorem tego stanu. Również John Jackson Dickison aktywnie popierał działania partii demokratycznej²⁵.

Georgia była jednym z czterech stanów, w których generałowie odegrali najistotniejszą rolę w walce o „supremację białych”. Najważniejszymi postaciami byli generałowie John Brown Gordon i Alfred Holt Colquitt. Gordon już w 1868 r. wystartował w wyborach na gubernatora z ramienia demokratów, ale został pokonany przez republikanina – Rufusa Browna Bullocka (przegrał niewielką ilością głosów – 76 099 wobec 83 146 Bullocka). Niezrażony niepowodzeniem aktywnie zwalczał rządy carpetbaggerów. dzielnie sekundował mu w tych staraniach Colquitt. Obaj zostali nagrodzeni na początku lat 70-tych. Gordon w 1873 roku został wybrany senatorem, a Colquitt gubernatorem w 1876 roku (zdobywając przytłaczającą większość 118 349 głosów wobec 33 443 republikanina Jonathana Borcross). Od tego momentu, przez najbliższe dwadzieścia lat, stanowili oni, wraz z politykiem demokratów Josephem E. Brownem, triumwirat rządzący Georgią. Colquitt uporządkował sytuację polityczną i, co najistotniejsze, finanse, będące w katastrofalnym stanie po rządach republikańskich. Aktywnie partię demokratyczną wspierali również generałowie: Alexander Robert Lawton, Marcellus Augustus Stovall, William Tatum Wofford oraz Ambrose Ransom Wright, Gilbert Jefferson Wright. Dość ciekawy sposób okazywania swoich odczuć wo-

²³ D. Neal, T. W. Kremm, op. cit., s. 234.

²⁴ A. Rolle, op. cit., s. 196–197; D. Neal, T. W. Kremm, op. cit., s. 217, 224–226, 228, 231, 233–234; Biographical Directory, t. I, s. 18.

²⁵ DAB, t. VII, cz. II, s. 485; E. J. Warner, op. cit., s. 236; B. S. Allardice, op. cit., s. 78. Co do Johna J. Dickisona nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 78.

bec republikańców w Georgii miał Robert Augustus Toombs. W czasie pobytów w Atlancie zawsze zatrzymywał się w Kimball House, hotelu należącym do carpetbagera Hannibala J. Kimballa. Zapytany dlaczego on, „nie zrekonstruowany” przeciwnik Rekonstrukcji tam się zatrzymuje, odpowiedział: „Na Miłość Boską, mam prawo zatrzymywać się tam. Pieniądze, za które został on zbudowany, zostały skradzione ze skarbcza Georgii i to daje każdemu mieszkańcowi Georgii udział w nim”²⁶. O Murzynach, będących podporą partii republikańskiej na Południu, wyrażał się dobitnie: „Pochodzą oni z ludzkiej rasy, ale nie są oni z mojej rasy. Są oni niższą klasą ludzkiej istoty”²⁷, czy też odnosząc się do ich udziału w polityce: „Nie uda się tobie stworzyć z nich o wiele lepszej partii, niż ze stada mułów z Kentucky”. Widział dla nich miejsce w Georgii, ale ściśle określone i ograniczone: „Wyraziłem swoją opinię o murzynach publicznie [...] i popieram każde to słowo. Zawsze uważałem i nadal uważam, że tak długo, jak rasy afrykańska i kaukaska współistnieją w tym samym społeczeństwie, poddanie afrykańskiej jest koniecznym, właściwym i normalnym stanem i że tego typu poddanie jest kondycją najlepiej odpowiadającą rozwijaniu wyższych interesów i największej szczęśliwości obu ras i w konsekwencji całego społeczeństwa”²⁸.

Doprowadzenie do zakończenia okresu Rekonstrukcji w Karolinie Południowej było prawie że wyłącznym dziełem generałów. To oni przygotowali plan przejścia władzy, przeprowadzili go i objęli najważniejsze stanowiska w stanie. Zadanie, jakie przed nimi stało, było najtrudniejsze ze wszystkich stanów Południa. W Karolinie Południowej byli niewolnicy stanowili prawie 70% populacji, a większość z nich popierała republikańców. Dopiero w 1876 roku demokraci mogli podjąć próbę przejścia władzy. Na kandydata wyznaczono legendarnego generała Wade Hamptona. Nie należał on do radykalnych demokratów i od zakończenia wojny bar-

²⁶ W. Y. Thompson, *The Toombs Legend*, *The Georgia Historical Quarterly*, t. 41, nr 4, XII 1957, s. 338.

²⁷ *Ibidem*, s. 340

²⁸ *Biographical Directory*, t. I, s. 301, 303; *DAB*, t. II, cz. II, s. 315; *DAB*, t. IV, s. 424; W. Anderson, *The Resignation of John B. Gordon from the United States Senate in 1880*, *The Georgia Historical Quarterly*, t. 52, nr 4, XII 1968, s. 438–439; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 6–7, 10–11; E. J. Warner, op. cit., s. 58, 111, 176; B. S. Allardice, op. cit., s. 239; C. L. Bragg, *Distinction in Every Service. Brigadier General Marcellus A. Stovall, C.S.A.*, Shippensburg 2002, s. 133, 141; W. Y. Thompson, op. cit., s. 338, 340–341. Co do generała Gilberta J. Wrighta nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 240.

dzo często wypowiadał się przyjaźnie o Murzynach, np. w 1866 r. stwierdził: „Jako niewolnik, był on nam wierny; jako wyzwoleńca, zaczniemy traktować go jako przyjaciela”²⁹. Przy jego boku stanęli liczni generałowie, z których najistotniejszą rolę spełnili: Matthew C. Butler i Martin W. Gary. Przygotowany przez Gary’ego trzystopniowy „Plan Kampanii z 1876 r.” nosił cechy kampanii wojennej. Gary dość dobitnie wyraził, jak postępować z radykalnymi republikanami: „Nigdy nie groźcie pojedynczemu człowiekowi [...] potrzeba czasu wymaga, że powinien umrzeć. Martwy radykał jest bardzo nieszkodliwy [...] zagrożony radykał może często sprawiać wiele problemów, czasami jest groźny, zawsze mściwy”³⁰. Istotną rolę w przygotowaniu kampanii wyborczej odegrały kluby demokratyczne, nazywające siebie klubami strzeleckimi. Stworzyły one paramilitarną organizację *Czerwonych Koszul (Red Shirts)*. Najtrudniejszym zadaniem, które przed nimi stało, było przekonanie Murzynów perswazją lub siłą do głosowania na demokratów. Część Murzynów, zniechęcona nieudolnymi rządami republikanów, sama przeszła do obozu demokratów, wstępując nawet do oddziałów *Czerwonych Koszul* (około pięciuset konnych Murzynów stanowiło eskortę Hamptona). Narastająca ze strony klubów przemoc skłoniła gubernatora Chamberlaina do ich zdelegalizowania. Większość z klubów obeszła tę decyzję przemianowując się na grupy towarzyskie o nazwach takich jak: orkiestra dęta, klub baseballowy, czy np. „Mali Pomocnicy Matki” („*Mother’s Little Helpers*”). W Południowej Karolinie ogłoszono stan wyjątkowy. Demokraci jeszcze bardziej podkreślali wsparcie, jakie uzyskali od strony Murzynów, a wśród haseł Hamptona pojawiły się slogany następującej treści: „Pokój i Dobrobyt dla wszystkich Klas”, „Uczciwy i Dobry Rząd dla Wszystkich!” Przemawiając na jednym z wieców wyborczych stwierdził: „Nie będę zwracał uwagi na przynależność partyjną, ani rasową w wykonywaniu prawa [...] ani jedno pojedyncze prawo posiadane obecnie przez ludność kolorową nie zostanie im odebrane. Będą równi wobec prawa, wobec każdego człowieka w Południowej Karolinie”³¹. W czasie wyborów stosowano podwójną strategię: zapewniania Murzynów o dalszej opiece ze strony rządu stanowego (popieraną przez Hamptona) i zastraszania (tzw. Polityka Strzelby – *Shotgun Policy*, której zwolenni-

²⁹ W. S. Poole, op. cit., s. 124.

³⁰ S. J. Martin, *Southern Hero. Matthew Calbraith Butler, Confederate General, Hampton Red Shirt, and U.S. Senator*, Mechanicsburg 2001, s. 211.

³¹ C. J. Holden, „*Is Our Love for Wade Hampton Foolishness?*” *South Carolina and the Lost Cause*, [w:] *The Myth of the Lost Cause*, s. 63–64.

kiem i propagatorem był Gary – twierdził, że wolałby „śpiewać psalmy dla zdechłego muła” niż przemawiać do czarnych słuchaczy, tak jak to robił Hampton). Butler odnosił się pozytywnie do obu metod. Pomimo różnic między nimi istniejących, trójka generałów zgodnie ze sobą współpracowała, a obie metody wzajemnie się uzupełniały. Gary uznawał, że żeby zwyciężyć, „każdy demokratą musi czuć się honorowo zobowiązany do kontrolowania głosu co najmniej jednego czarnego” (poprzez zastraszenie albo łapówkę). Na spotkania wyborcze Hampton udawał się z eskortą Czerwonych Koszul, powiewały sztandary, grały orkiestry. Żarliwie przemawiał na podium przystrojonym w kwiaty i flagi, w towarzystwie pięknej dziewczyny ucharakteryzowanej na Wolność. Darmowy posiłek zapewne również pomagał mu zdobyć zwolenników.

Wybory przebiegały w atmosferze przemocy i oszustw z obu stron. Republikanie, chcąc utrzymać się przy władzy, uznali za nieważne głosy z hrabstw Edgefield i Laurens (gdzie zdecydowaną przewagę mieli demokraci). Sąd Najwyższy Karoliny Południowej nie zezwolił jednak na to i wynik ostateczny był taki, że na Hamptona oddano 92 261 głosów, a na jego przeciwnika 91 127. Daniel H. Chamberlain nie uznał wyniku i odmówił złożenia urzędu, oczekując na pomoc federalną. Ostatecznie prezydent Rutherford B. Hayes, w myśl postanowień Kompromisu z 1877 r., uznał Hamptona gubernatorem Południowej Karoliny i nakazał wycofanie wojsk federalnych ze stanu. W kwietniu 1877 r. Hampton rozpoczął inaugurację – jego zwycięstwo uznaje się za zakończenie okresu Rekonstrukcji. Matthew C. Butler został wybrany do Senatu Stanów Zjednoczonych, a Martin W. Gary został stanowym senatorem³².

Oprócz Hamptona, Butlera i Gary’ego, także wielu innych generałów walczyło o „supremację białych” w Karolinie Południowej. Byli wśród nich: David Wyatt Aiken, Milledge Luke Bonham, John Bratton, Ellison Capers, James Chesnut Jr., James Conner (kierował klubami strzeleckimi), Johnson Hagood (zastąpił on Hamptona na stanowisku gubernatora w 1880 roku), John D. Kennedy, John A. Wagener, Samuel McGowan (gdy w latach 70-tych proponowano wystawienie jego kandydatury jako demokraty na gubernatora, jedna z gazet republikańskich, chwalać jego

³² E. G. Longacre, *Gentleman and Soldier. A Biography of Wade Hampton III*, Nashville 2003, s. 249, 261–262; E. L. Drago, *Hurrah for Hampton! Black Red Shirts in South Carolina During Reconstruction*, Fayetteville 1998, s. 4, 7–8, 10, 12–14, 37–38, 43; W. S. Poole, op. cit., s. 77–78, 83, 103, 106, 114, 116–118, 120, 122, 124; Biographical Directory, t. III, s. 1419; C. J. Holden, op. cit., s. 61–64; DAB, t. IV, cz. I, s. 177; E. J. Warner, op. cit., s. 102, 123; S. J. Martin, op. cit., s. 180, 187, 201, 211, 214–215.

charakter, a jednocześnie wyrażając opinię o sposobie przeprowadzania wyborów, wypowiedziała się następująco: „Sam jest za dobrym człowiekiem, aby być zarzniętym w ten sposób”³³). David W. Aiken w 1876 r. został wybrany do Kongresu, James Conner został prokuratorem generalnym Południowej Karoliny (potwierdził legalność wyboru Hamptona). Ciekawą rolę spełnił generał Capers, który po wojnie został duchownym episkopalnym. Był on w pewnym sensie kapelanem Straconej Sprawy (*Lost Cause*) w Karolinie Południowej i duchowym przewodnikiem walczących o „supremację białych”³⁴.

Dwóch generałów walczyło o powrót do władz partii demokratycznej w Karolinie Północnej. Thomas L. Clingman, sam nie mogąc być wybranym na urząd polityczny, wspierał ogólną działalność partii. Generał Daniel Gould Fowle w 1865 r. ostentacyjnie zrezygnował z przyjęcia mianowania na sędziego Najwyższego Sądu w tym stanie, nie chcąc popierać polityki Rekonstrukcji. Zaangażował się w działania partii demokratycznej (w 1888 r. jego wysiłki zostały nagrodzone wyborem na gubernatora)³⁵.

Walka o zakończenie rządów carpetbaggerów w Luizjanie wiąże się z postacią generała Francis Redding Tillou Nichollsa. Został on kandydatem partii demokratycznej na gubernatora w burzliwym roku 1876. Prezentując na konwencji demokratycznej w 1876 roku kandydaturę generała, senator F. S. Goode stwierdził: „Nominuję wszystko to, co pozostało z generała Nichollsa”³⁶. Tym zdaniem nawiązywał do utraty przez niego ramienia i nogi w czasie wojny. Jego kandydatura była silnym atutem demokratów, był on bardzo popularnym w stanie. Nie biorąc wcześniej aktywnego udziału w polityce, początkowo wahał się nad zaakceptowaniem wyboru: „Moja nominacja jako kandydata na gubernatora była nie tylko zaskoczeniem, ale bardzo nieprzyjemnym zaskoczeniem dla mnie. Ani moje zamiłowania, ani moje interesy nie doprowadziły

³³ E. L. Drago, op. cit., s. 19.

³⁴ B. S. Allardice, op. cit., s. 230; DAB, t. I, cz. I, s. 127; DAB, t. I, cz. II, s. 436, 608; DAB, t. II, cz. II, s. 58; DAB, t. IV, cz. II, s. 85; DAB, t. V, cz. II, s. 333; DAB, t. VI, cz. II, s. 55; E. L. Drago, op. cit., s. 8–9; W. S. Poole, op. cit., s. 125, 139; E. J. Warner, op. cit., s. 29, 48–49, 60, 122, 170–171, 202. David W. Aiken jest nazywany generałem w: W. S. Poole, op. cit., s. 139.

³⁵ T. E. Jeffrey, op. cit., s. 189, 202; B. S. Allardice, op. cit., s. 94. Co do generała Daniela G. Fowle nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 95.

³⁶ H. M. McDaniel, *Francis Tillou Nicholls and the End of Reconstruction*, *The Louisiana Historical Quarterly*, t. 31, nr 2, IV 1948, s. 372.

mnie do politycznego życia"³⁷. Pomimo to zaakceptował propozycję. Po pewnym czasie czuł się dumny z bycia przywódcą tysięcy ludzi, którzy obecnie byli „zgromadzeni, aby wyrwać stan od jego łupieżców”. Na zgromadzeniu wyborczym w Nowym Orleanie 10 sierpnia 1876 roku powiedział: „Kampania wyborcza, jaką mamy niedługo rozpocząć, nie jest jedynie polityczną – jest to wielkie spontaniczne powstanie wszystkich dobrych ludzi ze wszystkich klas, aby podnieść ten stan z jego obecnej tragicznej sytuacji”³⁸. Wybory, jak wszędzie na Południu w tym okresie, miały burzliwy przebieg. Nicholls zdobył 84 487 głosów, jego przeciwnik, republikanin Stephen B. Packard, 76 477. Pomimo to Packard ogłosił się zwycięzcą i poprosił o pomoc rząd federalny. Nie poddając się presji, Nicholls stwierdził: „Będąc pokojowo, sprawiedliwie, legalnie wybranym waszym gubernatorem, poprzez prawie ośmiotysięczną większość głosów obu ras w stanie, ogłaszam wam moją niewzruszoną determinację potwierdzenia i zachowania mojego prawa do tego urzędu i wiem, że wy jesteście równie zdeterminowani, że powinienem tak uczynić”³⁹. W swojej mowie inauguracyjnej powiedział: „Materialny dobrobyt Luizjany i szczęśliwość jej ludności muszą zostać przywrócone, a to może stać się jedynie poprzez prawdę i energię ludzi współpracujących z uczciwością, wiernością, prawością i patriotyzmem ze strony ich reprezentantów. Własny interes musi zniknąć i powszechne dobro samo w sobie musi służyć jako przewodnik obywatelskich i politycznych działań każdego człowieka. Prawa, którym na równi podlega cała ludność, bez rozróżnienia na rasy, klasy, kolor czy stan muszą znaleźć się w kodeksie i te prawa powinny być w pełni, uczciwie i bezstronnie, wykonywane. W ten sposób zaufanie i nadzieja przeważą i ten stan szybko stanie się domem szczęścia i pokoju dla wszystkich jego dzieci – dla zarówno słabych, jak i dla silnych, ubogich jak również bogatych”⁴⁰. Udało się zapobiec walkom wewnętrznym w stanie, a Packard ostatecznie pozbawiony pomocy federalnej zrezygnował ze swoich pretensji do stanowiska gubernatora, ze stanu wycofano wojska federalne. Swoje rządy Nicholls podsumował w następujących słowach: „Po tym, jak zostałem uznany za gubernatora, zasiadłem gorliwie do pracy, aby doprowadzić do dobrych uczuć i zaufania pomiędzy rasami i uspokoić polityczne rozdrażnienie

³⁷ B. F. Lathrop, *An Autobiography of Francis T. Nicholls, 1834–1881*, The Louisiana Historical Quarterly, t. 17, nr 2, IV 1934, s. 254.

³⁸ H. M. McDaniel, op. cit., s. 376.

³⁹ Ibidem, s. 393.

⁴⁰ Ibidem, s. 400.

i wrogość wszelkiego rodzaju. [...] [ofiarując Murzynom drobne posady urzędnicze – S. G.] miałem przyjemność widzieć, jak brak zaufania kolorowej ludności stopniowo zanika i zadowolenie z obserwacji Partii Republikańskiej w Luizjanie podczas mojej administracji tracącej swoją organizację praktycznie i zasadniczo i z przekazania mojemu następcy całego Stanu we wszystkich Departamentach przygniatająco Demokratycznego. Miałem nadzieję i pragnąłem osłabić i zniszczyć wpływy białych przywódców Republikanów nad kolorową ludnością poprzez prowadzenie pojednawczego kursu wobec kolorowej rasy i mam nadzieję i wierzę, że odniosłem sukces w uczynieniu tego⁴¹. Do końca swojego życia był postrzegany jako Pierwszy Obywatel Stanu⁴².

Na swój sposób z reżimem carpetbaggerów w Luizjanie walczył Paul Octave Hébert. Nie wierząc w rychły upadek znaczenia partii republikańskiej w Luizjanie na początku lat 70-tych związał się z ruchem Liberalnych Demokratów. „Obserwowałem z wielkim zainteresowaniem ten ruch w partii republikańskiej [...] i spostrzegłem w nim jedyne możliwe rozwiązanie naszych narodowych nieporządków. Czułem, że partia demokratyczna, nie wsparta przez część opozycji, jest całkowicie pozbawiona siły, aby uporać się z administracją w tej gigantycznej walce o zachowanie jej wpływów [...] Godzina i okazja nadeszły. Część partii republikańskiej, zmęczona i zde gustowana ekscesami i orgiami Krajowej Administracji, śmiało ogłosiła swoje wsparcie [dla partii demokratycznej – S. G.] i rzuciła wyzwanie do konfliktu w interesie dobrego rządu i reform krajowych. Otwarcie skrytykowała działania generała Granta [...] zażarcie zaangażowała się w walkę ze wspólnym wrogiem na całej linii. Obecnie, powiadam, jest obowiązkiem wielkiej partii demokratycznej dostarczyć legiony i bataliony na jej wsparcie i akceptując jej sztandary, pomóc w zwyciężeniu w walce, która tak szlachetnie się rozpoczęła⁴³. Po przegranej Liberalnych Republikanów zaczął się opowiadać za trzecią kadencją prezydencką Granta, uważając, że tym razem jego działania będą korzystne dla Południa. Jednak w kampanii wyborczej 1876 r. wspierał demokratów. Do wyborców zwrócił się następująco: „Pytanie brzmi: Czy Luizjana powinna rządzić Luizjaną dla dobrobytu jej ludności, czy też kilku skorumpowanych awanturników, grających na pasjach i uprzedze-

⁴¹ B. F. Lathrop, op. cit., s. 257–258.

⁴² H. M. McDaniel, op. cit., s. 360, 365, 372–373, 384, 404, 410–411, 436–437; B. F. Lathrop, op. cit., s. 266–267; Biographical Directory, t. II, s. 574.

⁴³ A. L. Dupont, *The Career of Paul Octave Hébert, Governor of Louisiana 1853–1856*, *The Louisiana Historical Quarterly*, t. 31, nr 2, IV 1948, s. 536–537.

niach naszej nieświadomionej ludności afrykańskiej, kontynuować korzystanie z kontroli nad nimi, na szkodę najlepszych interesów Stanu? [...] dotyczy tego, czy będziemy mieli, czy też nie, uczciwą, rzetelną administrację stanową, czy też mamy zamiar kontynuować poruszanie się starym szlakiem zepsucia [...] wiem, że nominaci demokratów na urzędy są uczciwymi, zdolnymi, szczerymi ludźmi, którzy, jeśli zostaną wybrani, dołożą wszelkich starań, aby oczyścić Stan z kałuż łajdactwa i wykroczeń, w której przez wiele lat tonęła skorumpowana administracja. Nominaci republikańców są podobnie znani mieszkańcom Stanu i nie wymagają komentarza z mojej strony, aby uczynić ich lepiej znanymi, niż są obecnie. Wystarczająco jest powiedzieć, w moim osądzie, że nie są to <<ci>>, którzy dadzą nam to, co Luizjana w tej godzinie najbardziej potrzebuje – – uczciwego i zdolnego rządu, bez którego wszystkie jej wielkie interesy i przemysł muszą nadal obumierać”⁴⁴.

Również w Missisipi udział generałów w obaleniu rządów carpetbaggerów był znaczący. Lucius Quintus Cincinnatus Lamar opracował strategię przejścia władzy, na której opierał się Martin W. Gary w przygotowywaniu kampanii wyborczej w 1876 r. w Karolinie Południowej i która została rozwinięta przez ruch *Czerwonych Koszul* w tymże stanie. W Missisipi, dzięki jego pomysłowi, udało się doprowadzić do końca rządów republikańczyka Adelberta Amesa. W walce o „supremację białych” w Missisipi aktywny udział wzięli również: James Ronald Chalmers (w 1876 r. został wybrany do stanowego senatu), Winfield Scott Featherston, James Zachariah George, Samuel Jameson Gholson, Robert Lowry, Edward Cary Walthall, Absalom M. West⁴⁵.

W Teksasie w partii demokratycznej aktywnie działał Richard Harrison. Samuel Bell Maxey w 1873 roku odmówił przyjęcia z rąk administracji republikańskiej mianowania na sędziego federalnego⁴⁶.

W Tennessee istotną rolę odegrał John Calvin Brown, zostając w 1870 roku pierwszym demokratą wybranym na urząd gubernatora w tym stanie. William Brimage Bate często sprzeciwiał się decyzjom republikańskiego gubernatora Brownlowa, m.in. 1 sierpnia 1868 roku wraz

⁴⁴ Ibidem, s. 534–541.

⁴⁵ B. S. Allardice, op. cit., s. 233; DAB, t. II, cz. I, s. 593; DAB, t. III, cz. II, s. 308; DAB, t. IV, cz. I, s. 216, 233; DAB, t. VI, cz. I, s. 477; DAB, t. X, cz. I, s. 402; S. J. Martin, op. cit., s. 204–205; E. J. Warner, op. cit., s. 46, 86, 196. Lucius Q. C. Lamar jest nazywany generałem w: A. Rolle, op. cit., s. 206.

⁴⁶ B. S. Allardice, op. cit., s. 126; DAB, t. VI, cz. II, s. 436. Co do generała Richarda Harrisona nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 126–127.

z dziesięcioma innymi generałami konfederackimi (m.in. Nathanielem B. Forrestem) wystosował memoriał do legislatury, sprzeciwiając się wrogiej polityce administracji wobec konfederatów. Stosunki w stanie były tak napięte, że obawiano się nawet wybuchu starć. W 1876 r. był elektorem prezydenckim, popierając Tildena. W późniejszych latach, jako członek Senatu Stanów Zjednoczonych, był autorem ustawy odwołującej ostatnie pozostałości ustawodawstwa Rekonstrukcji z dziennika ustaw⁴⁷.

Na lidera walki o „supremację białych” w Wirginii wysunął się generał James Lawson Kemper. Otrzymał on w 1873 r. nominację na gubernatora z ramienia demokratów (sprawował ten urząd w latach 1874–1877). Wierzono, że uratuje on Wirginię od dalszych nieudolnych rządów republikańskich. Opowiadał się on za pojednawczym kursem: „Podążyłem za przykładem i osobistą poradą generała Lee, przesyłając męski i zdecydowany apel do tego rządu, nie żeby przeproszać za jakikolwiek czyn mojego życia, ale by przywrócił on wszelkie prawa obywatelskie wszystkim naszym ludziom, w celu najpierw uznania powszechnej klęski, by potem móc bardziej efektywnie walczyć razem z nimi o polityczne i materialne odrodzenie”⁴⁸. Prowadził politykę redukcji wydatków, reform, zgody między rasami i pojednania z rządem federalnym. Kempera wspierali również generałowie: Eppa Hunton, Bradley Tyler Johnson. John Daniel Imboden pod koniec lat 60-tych uczestniczył w pracach partii demokratycznej, ale następnie poświęcił się interesom. Warto dodać, że Robert E. Lee, będąc przeciwnym wojskowej okupacji Południa i polityki federalnej dotyczącej praw obywatelskich i prawa do głosowania dla czarnych, aktywnie wspierał działania Towarzystwa ds. Imigracji w Wirginii (*Virginia Immigration Society*), pragnąc znaleźć alternatywną siłę roboczą wobec Murzynów⁴⁹.

Ciekawą rolę w polityce Wirginii spełniał generał William Mahone, który określając siebie „konserwatywnym republikaninem”, pragnął nawiązać sojusz z Murzynami, jak i z umiarkowanymi demokratami, chcąc

⁴⁷ DAB, t. I, cz. II, s. 43; E. J. Warner, op. cit., s. 19–20; 36.

⁴⁸ J. A. Bear, Jr., *Henry A. Wise and the Campaign of 1873. Some Letters from the Papers of James Lawson Kemper*, *The Virginia Magazine of History and Biography*, t. 62, nr 3, s. 339.

⁴⁹ DAB, t. V, cz. I, s. 422; DAB, t. V, cz. II, s. 322; S. C. Tucker, *Brigadier General John D. Imboden. Confederate Commander in the Shenandoah*, Lexington 2003, s. 292; G. M. Foster, op. cit., s. 64; J. A. Bear, Jr., op. cit., s. 321–323; R. R. Jones, *The Mexican War Diary of James Lawson Kemper*, *The Virginia Magazine of History and Biography*, t. 74, nr 4, X 1966, s. 389; M. Fellman, op. cit., s. 258, 271.

stworzyć koalicję mogącą złagodzić politykę Rekonstrukcji. Akceptował prawa wyborcze Murzynów, ich status obywatelski i legalne prawa, ale nie zgadzał się na ich przywództwo. Jego koalicji (złożonej z postępowców, Murzynów, pozostałych jeszcze działaczy radykalnych republikańców i dysydentów demokratów), nazywanej Partią Dostosowania (*Readjuster Party*) udało się zdobyć władzę w 1877 r. i Mahone został gubernatorem Wirginii. Nie krępował się on jawnie stosować wszelkich oszustw wyborczych i praktyk korupcyjnych, aby uzyskać władzę⁵⁰.

5. Powrót generałów na krajową scenę polityczną

Wraz z zakończeniem okresu Rekonstrukcji Południa, wybitni konfederaci, w tym generałowie, wracają do władzy. Wielu z nich zostaje gubernatorami. Oprócz gubernatorów „przełomu”, których początek kadencji oznaczał jednocześnie kres Rekonstrukcji w danym stanie, w późniejszym okresie gubernatorami zostali: William B. Bate (gubernator Tennessee w latach 1882–1886), John C. Brown (po swoim zwycięstwie w wyborach na gubernatora Tennessee w 1870 r., został ponownie wybrany na ten urząd w 1872 roku, piastując go do 1874 roku), Simon B. Buckner (gubernator Kentucky, 1887–1889), Daniel G. Fowle (gubernator Karoliny Północnej, 1888–1891), John B. Gordon (gubernator Georgii, 1886–1890), Johnson Hagood (gubernator Karoliny Południowej, 1880–1882), Wade Hampton (po swoim zwycięstwie w 1876 i zakończeniu Rekonstrukcji Karoliny Południowej, został ponownie wybrany na gubernatora tego stanu, służąc do 1880 roku), Fitzhugh Lee (gubernator Wirginii, 1885–1891), Francis R. T. Nicholls (gubernator Luizjany, 1888–1892), Edward A. O’Neal (gubernator Alabamy, 1882–1886), Edward A. Perry (gubernator Florydy, 1884–1886)⁵¹.

Od lat 70-tych generałowie mogli powrócić również na krajową scenę polityczną. Wielu z nich rozpoczęło służbę w Kongresie Stanów Zjedno-

⁵⁰ M. Fellman, op. cit., s. 285–286; W. W. Holt, Jr., *The Virginia Constitutional Convention of 1901–1902. A Reform Movement Which Lacked Substance*, *The Virginia Magazine of History and Biography*, t. 76, nr 1, I 1968, s. 69–70.

⁵¹ B. S. Allardice, op. cit., s. 94; DAB, t. I, cz. II, s. 43; DAB, t. IV, cz. II, s. 85; DAB, t. VII, cz. II, s. 41, 485; E. L. Drago, op. cit., s. 46; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 11; C. J. Holden, op. cit., s. 65–66; W. W. Holt, Jr., op. cit., s. 70; B. F. Lathrop, op. cit., s. 264, 266; H. M. McDaniel, op. cit., s. 485–487; W. S. Poole, op. cit., s. 138, 160–161; A. Rolle, op. cit., s. 209; E. J. Warner, op. cit., s. 36, 38, 111, 122–123.

czonych. W Kongresie, który się zebrał w latach 1879–1880, pełne 90 procent składu z Południa służyło kiedyś w armii lub rządzie Konfederacji. W Izbie Reprezentantów zasiadali: John Bratton (1884–1885), James R. Chalmers, John Bullock Clark Jr. (1873–1883), Philip Cook (1873–1883), William Ruffin Cox (1880–1886), Dudley McIver DuBose (1871–1873), Jesse Johnson Finley (1875–1879), William Henry Forney (1875–1893), George Paul Harrison Jr. (1894–1896), William Henry Fitzhugh Lee (1887–1891), James W. Throckmorton (1875–1879, 1883–1887), Joseph Wheeler (1881–1900), Pierce Manning Butler Young (wyjątkowo udało mu się służyć przed zakończeniem Rekonstrukcji w latach 1868–1875). W Senacie Stanów Zjednoczonych (generałowie służący w tym zgromadzeniu byli nazywani „Brygadierami Konfederacji”) mandat zdobyli: William B. Bate (1886–1905), Matthew C. Butler (1876–1894), Francis Marion Cockrell (1874–1904), Alfred H. Colquitt (1882–1884), James Z. George (1881–1897), John B. Gordon (1873–1880, 1891–1897), Wade Hampton (1879–1891), William Mahone (1880–1895), Samuel B. Maxey (1875–1887, nie związał się z grupą „Brygadierów Konfederacji”), John Tyler Morgan (1876–1907, chociaż w Senacie głosił silne poglądy pro-południowe, to jego zaangażowanie na rzecz ekspansji Stanów Zjednoczonych uczyniło go popularnym w całym kraju), Edmund Winston Pettus (1896–1907), Matt Whitaker Ransom (1872–1895)⁵².

Jeszcze przed pierwszą administracją Clevelanda, do służby dyplomatycznej zostali przez Rutherforda B. Hayesa przyjęci: Henry Washington Hilliard (w 1877 r. został posłem w Brazylii, gdzie nadal przebywało wielu Południowców – zostało to odebrane jako przyjazny gest wobec

---

⁵² B. S. Allardice, op. cit., s. 99–100, 123, 222; W. Anderson, op. cit., s. 438–440; DAB, t. I, cz. II, s. 43; DAB, t. IV, cz. I, s. 216–217; DAB, t. VI, cz. II, s. 436; DAB, t. VII, cz. I, s. 180–181; DAB, t. VII, cz. II, s. 520; DAB, t. VIII, cz. I, s. 379; DAB, t. X, cz. II, s. 51, 633–634; M. B. Daughtry, *Gray Cavalier. The Life and Wars of General W. H. F. „Rooney” Lee*, Cambridge 2002, s. 297–298; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 11, 13; C. J. Holden, op. cit., s. 71; W. W. Holt, Jr., op. cit., s. 69–70; L. Huggins, *John Tyler Morgan*, *The Alabama Historical Quarterly*, t. 14, nr 1–2, 1952, s. 116–118; S. Kennedy, op. cit., s. 286; W. S. Poole, op. cit., s. 183; E. J. Warner, op. cit., s. 34, 41, 46, 52, 58, 60, 65, 76, 89, 92, 100, 111, 123, 170, 209, 222, 236, 239, 348; B. W. Winid, *Santiago 1898*, Warszawa 1995, s. 14. Co do George’a P. Harrisona, Jr. nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 123–124.

emigrantów), oraz James Longstreet, który w 1880 r. został wysłany do Turcji jako poseł Stanów Zjednoczonych.⁵³

Pewien wkład generałowie Południa mieli również przy wyborach prezydenckich. Simon B. Buckner był nominatem na wiceprezydenta w 1896 r., a Absalom M. West w 1884 r. – obaj jako kandydaci partii trzeciich. Elektorami prezydenckimi byli: John Louis Taylor Sneed (w 1880 r. z ramienia demokratów), Allen Thomas (w 1872 r. z ramienia Liberalnych Republikanów i 1880 r. z ramienia demokratów). Eppa Hunton był jedynym członkiem komisji wyborczej z 1877 r. obliczającej głosy prezydenckie, pochodzącym z Południa⁵⁴.

6. Działalność prezydenta Clevelanda

Okres pierwszej administracji Grovera Clevelanda (1885–1889), pierwszego prezydenta z ramienia partii demokratycznej po wojnie secesyjnej, był dla byłych konfederatów czasem istotnych zmian. Jego determinacja pogodzenia Północy z Południem była znaczącą cechą jego rządów. Rząd federalny nie faworyzował już tylko i wyłącznie weteranów armii Unii, ale do służby państwowej zostali powołani demokraci, wśród nich nawet ci, którzy służyli w armii Konfederacji. Przez weteranów Unii zostało to uznane za zdradę. Byli generałowie Konfederacji mogli wreszcie dostąpić szczytów możliwych dla nich przed wojną, ale odebranych im po jej zakończeniu. Lucius Q. C. Lamar znalazł posadę w rządzie federalnym jako sekretarz zasobów wewnętrznych (1885–1887). Wielu z generałów otrzymało z rąk Clevelanda mianowania do służby w dyplomacji: Henry Rootes Jackson (poseł USA w Meksyku, 1885–1887), Alexander Caldwell Josen (służący w dyplomacji już od 1880 roku jako konsul USA w Nagasaki (Japonia), został w 1886 roku mianowany posłem USA w Chinach, misję swoją pełnił aż do śmierci – do 12 stycznia 1898 roku), John Doby Kennedy (konsul generalny USA w Szanghaju, Chiny, 1885–1889), Alexander Robert Lawton (poseł USA w Austrii od 1887 roku), George E. Maney (będący w służbie dyplomatycznej od 1881 do 1894 roku, jako reprezentant Stanów Zjednoczonych w: Kolumbii

⁵³ DAB, t. V, cz. I, s. 55; J. D. Wert, *General James Longstreet*, s. 419. Co do Henry W. Hilliarda nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 249.

⁵⁴ B. S. Allardice, op. cit., s. 213, 233–234; DAB, t. IX, cz. II, s. 421; E. J. Warner, op. cit., s. 38, 146. Co do Johna L. T. Sneeda nie jest pewne, czy posiadał on stopień generalski w armii Konfederacji. Po szczegóły odsyłam do: B. S. Allardice, op. cit., s. 213.

(1881–1882), Boliwii (1882), Paragwaju i Urugwaju (1882–1894), Dabney Herndon Maury (poseł USA w Kolumbii, 1885–1889), Alexander Watkins Terrell (poseł USA w Turcji, 1893–1897), Pierce M. B. Young (konsul generalny USA w St. Petersburgu, Rosja, 1885–1897, za drugiej kadencji Clevelanda pełnił misję posła USA w Gwatemali i Hondurasie, 1893–1896). W czasie drugiej kadencji Clevelanda (1893–1897) do służby dyplomatycznej dołączyli: Fitzhugh Lee (konsul generalny USA na Kubie, 1896–1898), Matt W. Ransom (poseł USA w Meksyku od 1895 roku), Allen Thomas (konsul generalny w La Guaira, Wenezuela, a następnie poseł USA w tym kraju, 1894–1897)⁵⁵.

Generałowie Konfederacji znaleźli również zatrudnienie na niższych stanowiskach federalnych: William Wirt Adams (poczmistrz w Jackson, 1885–1888), Daniel Chevilette Govan (agent indiański na stan Waszyngton w czasie drugiej kadencji Clevelanda), Sidney Drake Jackman (szeryf (*marshal*) dla zachodniego Teksasu, 1885–1886), Joseph Eggleston Johnston (komisarz USA ds. kolejnictwa, 1885–1891), Henry Heth (inspektor agencji indiańskich w czasie pierwszej kadencji Clevelanda), Gillbert S. Meem (poczmistrz w Seattle w czasie drugiej administracji Clevelanda), Joseph Orville Shelby (szeryf dla Zachodniej Missouri, 1893–1897), Edward Lloyd Thomas (agent ziemski w Oklahomie, 1885–1893, agent indiański, 1893–1897), Cadmus Marcellus Wilcox (kierownik wydziału kolejnictwa w Urzędzie Ziemskim, 1886–1890)⁵⁶.

Po pierwszych latach powojennych, kiedy wydawało się, że dla byłych generałów Konfederacji nie ma miejsca w polityce stanowej, a tym bardziej krajowej, w drugiej połowie lat 70-tych XIX wieku triumfalnie wracają oni do władzy. Partia demokratyczna przejmuje nad południowymi stanami pełną kontrolę, w której ważną grupę stanowi generalicja nieistniejącej już Konfederacji. Niejednokrotnie sława wojenna pomaga zdobyć urząd gubernatora, albo na arenie krajowej – kongresmana czy też senatora.

⁵⁵ S. Chicoine, *John Basil Turchin and the Fight to Free the Slaves*, Westport 2001; A. Rolle, op. cit., s. 206; G. M. Sorrel, *At the Right Hand of Long-street. Recollections of a Confederate Staff Officer*, Jackson 1999, s. 190, 235; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 13; B. S. Allardice, op. cit., s. 138, 218; E. J. Warner, op. cit., s. 150, 171, 176, 178, 210, 215; DAB, t. V, cz. I, s. 543; DAB, t. V, cz. II, s. 333; DAB, t. VI, cz. II, s. 231, 427; DAB, t. VIII, cz. I, s. 379; DAB, t. IX, cz. II, s. 421; DAB, t. X, cz. II, s. 634; B. W. Winid, op. cit., s. 15.

⁵⁶ B. S. Allardice, op. cit., s. 135, 166; W. B. Hasseltine, L. Gara, op. cit., s. 6–7; G. A. Patterson, op. cit., s. 112; DAB, t. I, cz. I, s. 104; DAB, t. IV, cz. I, s. 459; A. Rolle, op. cit., s. 203, 206; D. O'Flaherty, *General Jo Shelby. Undeclared Rebel*, Chapel Hill 2000, s. 383.